

ІНСТИТУАЛІЗОВАНІ МІЖНАРОДНІ АЛЬЯНСИ БЕЗПЕКИ: НА ЗАХИСТІ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Горовенко С.А.,
*Національний експерт компоненту «Правосуддя»,
Проект ЄС «Право-Justice»
Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-5020-7112*

Горовенко С.А. Інституалізовані міжнародні альянси безпеки: на захисті основоположних прав людини.

Стаття присвячена поглибленому дослідженню сучасного стану міждержавної співпраці, яка полягає в координації спільних дій глобальних акторів із захисту, в першу чергу, основних цінностей сучасного демократичного світового співтовариства, що, в результаті, складає в глобальну архітектуру захисту прав людини.

Автор намагається дати унікальне визначення поняття «інституалізовані» альянси безпеки, робить спробу пошуку спільних та відмінних характеристик, а також розставляє акценти та закладає основу для подальшого доктринального пізнання цієї категорії як основоположної в структурі майбутнього сектору безпеки, щонайменше на Європейському континенті.

У науковій роботі розвинута думка про інтенсифікації в останні десятиліття тенденції до регіоналізації співпраці держав у сучасних міжнародних відносинах, а також посиленні ролі кожного окремого міжнародного союзу як індивідуальної організації, так і їх співпраці між собою як колективної структури зі спільними інтересами. Такими як забезпечення стабільності, миру та безпеки, економічного та соціально-культурного розвитку, захисту прав людини та збереження демократичного урядування та сучасного міжнародного права, заснованого на доктрині рівності усіх держав та принципі верховенства права.

На думку автора така співпраця в Європі на регіональному рівні визначає та ще більше визначатиме вектор розвитку міжнародної спільноти в найближчому майбутньому. Зрештою автор доводить, що концепція основоположних прав людини лишається домінуючою в сучасному демократичному правопорядку, а їх захист – є однією із найважливіших пріоритетів передових держав світу.

Відтак пошук креативних способів комунікації з різними державами з огляду на унікальну історію співпраці, спільні точки дотику та геополітичні інтереси, в результаті яких створюються абсолютно нові або відновлюють свою діяльність раніше утворені субрегіональні інституції, є однією із екзистенційних потреб та ключових переваг України, яка замикає на собі відповідні альянси безпеки, що, в свою чергу, створює абсолютно унікальну регіональну систему захисту фундаментальних прав людини.

Ключові слова: основоположні права людини, інституалізовані міжнародні альянси (полюси) безпеки, неурядові організації, міжнародна підтримка України, міжурядова співпраця.

Horovenko S. Institutionalized international security alliances: defending fundamental human rights.

The in-depth study examines the international cooperation status quo dedicated primarily to protecting modern democratic values by coordinating international actors' endeavors and, thus, constituting global human rights protection architecture.

The author endeavors to provide a unique description of the institutionalized security alliances, attempt to search its similarities and differences, and sets highlights and lays the foundation for further scientific developments of mentioned above as basics for the future of the security sector at least on the European continent.

The article is based on the tendency to intensify regional cooperation in modern international relations that was clear last decades. As well as there is a perception that the role of each regional organization separately, as well as their cooperation with common sense as a whole, are more prepotent now than ever.

The common interests in question are international cooperation to ensure stability, peace and security, economic and cultural development, human rights protection and democratic good governance and modern international law pillars, standards based on the doctrine of equality of states and the rule of law concept.

The author says that such cooperation in Europe on a regional level is determining and is going to determine the way of international community development in the nearest future. Eventually, the author proves the fundamental human rights-oriented concept remains dominant within the contemporary democratic order and human rights protection is an essential priority of the developed states.

Ukraine needs to seek creative methods of communication with different states based on personal interaction history, joint touchpoints and geopolitical interests to set up newly discovered and renew the operation of previously formed subregional actors. This approach covers both the existential needs and critical advantages of Ukraine, together with ensuring the role of Ukraine as a key player within the newest unique regional fundamental human rights protection system.

Key words: fundamental human rights, institutionalized security coalitions (alliances), non-governmental organization, international aid to Ukraine, intergovernmental cooperation.

Актуальність теми та мета дослідження. У 2020-2021 роках Україна активно розвивала зовнішню політику двосторонньої співпраці та розбудови субрегіональних союзів, спрямованих на підвищення стандартів захисту прав людини, поглиблення економічної і безпекової співпраці та покращення механізмів стримування збройної агресії проти України.

За цей час Україна спромоглась утворити різні формати міждержавної комунікації: Люблінський трикутник (Литва - Польща - Україна), Асоційоване тріо (Грузія - Молдова - Україна) та Квадрига (Україна – Туреччина).

Такі інструменти можуть свідчити про фактичне поглиблення співпраці України з ЄС і НАТО, тобто такий собі «гібридний» формат асоціації, оскільки усі наведені держави об'єднує або членство в ЄС і НАТО, або щонайменше спільне бачення майбутньої архітектури регіональної безпеки та мирного співіснування країн Європейського континенту у межах цих основоположних регіональних організаціях.

Аналіз наукових джерел. В. Студінський вважає, що об'єднання трьох держав – Польщі, Литви та України, у рамках об'єднання «Люблінський трикутник», має серйозні перспективи розвитку і може виступати в якості потужного формування в системі економічної безпеки Європи, особливо в умовах російської воєнної експансії [1].

Я. Турчин, О. Івасечко, О. Юринець ще у 2021 році звертали увагу, що «Асоційоване тріо» є досить успішним форматом співпраці між Україною, Грузією та Молдовою, які в свою чергу демонструють найбільш позитивні зрушення на шляху до Європейської інтеграції [2].

Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула, Б. Парахонський, І. Ус, Г. Широкий, Г. Яворська зазначають, що високий рівень українсько-турецького партнерства забезпечується його інституалізацією, яке розвивається навколо роботи Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, яка є ключовим елементом безперервного діалогу на вищому рівні, а також започаткування формату так званої «квадриги» – регулярних зустрічей на рівні міністрів оборони та міністрів закордонних справ [3].

Т. Моїсеєва, І. Кудлай, Г. Воробйова підсумовують, що сучасні тенденції міжнародних відносин, зумовлюють зростання ролі регіональних альянсів, орієнтованих на вирішення практичних завдань і здатних оперативно приймати та втілювати рішення [4].

Таким чином з точки зору розуміння поточної архітектури регіональної безпеки у Європі та інструментів підтримання стандартів основоположних прав людини важливо проаналізувати увесь спектр відповідних міжнародно-юридичних механізмів співпраці держав та провести мапування таких інституалізованих і неінституалізованих союзів, щоб зрозуміти сильні та слабкі сторони, а також сфери, у яких є потреба у додатковій роботі.

Виклад основного матеріалу. Під інституалізованим полюсом безпеки можна розуміти чітко визначене за суб'єктивним складом міжнародне утворення, яке засноване на базі міждержавної угоди (заяви, декларації, комюніке тощо), а також має постійно-діючий орган, який координує її роботу. Зазначене утворення має завчасно означену мету діяльності, мандат щодо вирішення міждержавних питань

та затверджений персональний склад – уповноважений на прийняття рішень у межах визначеного мандату.

І хоча не завжди діяльність Люблінського трикутника, Асоційованого тріо і Квадриги є відкритою, особливо на фоні повномасштабного вторгнення російської федерації, підтримка країн-членів цих є однією з найбільш системних та масштабних.

Так, держави-члени Люблінського трикутника одні з перших відвідали Київ як столицю України на 20-ий день повномасштабного вторгнення (16 березня 2022 року), незважаючи на те, що російські війська в цей час ще стояли на підступах до Києва, а в Київській області велись активні бойові дії.

У спільній заяві Прем'єр-міністрів України, Литовської Республіки та Республіки Польща про результати зустрічі Люблінського трикутника 26 лютого 2022 року відзначено суттєвий внесок Люблінського трикутника у консолідацію міжнародної підтримки України, а також протидію агресивній політиці Росії, розслідування її воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності, подальше посилення військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні.

Зрештою 11 січня 2023 року Президенти України, Литовської Республіки Республіки Польща підписали Спільну декларацію Люблінського трикутника, у якій відображені багатотомові історичні зв'язки між Україною, Литвою та Польщею, а також визначені оновлені пріоритетні напрями співпраці Люблінського трикутника, зокрема у межах стратегічного курсу Української держави щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Зрештою дається в знаки багатолітня історія співпраці України з Польщею та Литовської Республікою у багатьох епохах. У наукових джерелах зазначається, що спільне інституціональне коріння «Люблінського трикутника» не обмежується Люблінською унією 1569 р.: у реальній дійсності воно було започатковано значно раніше – Кревською унією 1385 р. Це – перше у світі міждержавне союзницько-об'єднавче утворення [5].

Спільно з партнерами по Асоційованому тріо, які намагались якісно виділитись серед держав Політики Східного партнерства, 28 лютого 2022 року (після 4 днів повномасштабної війни) Україна подала заявку на отримання статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. І вже 17 червня 2022 року Європейська Комісія попередньо рекомендувала, а 23 червня 2022 року Європейська Рада підтримала надання Україні та Молдові статусу кандидатів на вступ до ЄС (Грузії було офіційно відмовлено, однак була оголошена підтримка європейських прагнень цієї держави).

Як зазначається у наукових джерелах, Європейська ініціатива «Східне партнерство» сьогодні становить розбалансований формат, у якому об'єднані держави з різними стратегічними цілями, зовнішньополітичною орієнтацією та відмінним баченням власного місця в процесах європейської інтеграції. У свою чергу, Альянс України, Грузії та Молдови є платформою посиленої співпраці у форматі «ЄС+3», а його кінцевою метою є здобуття країнами повноправного членства в Європейському Союзі [5].

Зрештою співпраця з Туреччиною відзначається однією із найбільш інтенсивних міжнародних комунікацій у сфері озброєння української армії сучасними інструментами ведення війни, обмеження маневреності військово-морського флоту російської федерації та сприяння у пошуку шляхів експорту українського зерна, незважаючи на блокування морських коридорів України країною-агресором.

Увага Стратегії зовнішньополітичної діяльності України [7] у співпраці з Туреччиною як стратегічним партнером фокусується на трьох основних аспектах взаємодії: підтриманні політичного діалогу на рівні глав держав (Стратегічна рада високого рівня та «Квадрига»); укладенні «збалансованої та взаємовигідної» Угоди про вільну торгівлю (авт. – 3 лютого 2022 року у Києві укладено Угоду про вільну торгівлю між Україною та Туреччиною) та залученні турецьких інвестицій; посиленні співпраці у військово-технічній сфері та оборонно-промисловому комплексі [8].

Очевидно, що дискусія про будівництво в Україні заводу «Байрактар», запуск наступного покоління українсько-турецького безпілотних комплексів Bayraktar на базі двигунів «Мотор Січ» [9], успіхи у перемовинах щодо підписання і продовження Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, так званого «Зернового коридору», за безпосереднього посередництва Туреччини як гаранта виконання зобов'язань, та інші досягнення українсько-турецької дипломатії безперечно були б не можливі інтенсифікації співпраці, у тому числі в межах «Квадриги».

Відтак інтенсивна зовнішня політика України із пошуку різноманітних форматів та інструментів міжнародної співпраці та їх інституалізація у міжнародні союзи однозначно позитивно вплинула на спроможність України вистояти як суверенній державі в наймасштабнішому міжнародному збройному конфлікті з часів завершення Другої Світової Війни.

Зрештою, підтримку інтенсифікації зовнішніх відносин із найближчими країнами підтримують більшість населення України, зокрема участь України в Люблінському трикутнику (Україна, Польща, Литва) та розвиток цієї ініціативи підтримують 56,9%, участь України в Асоційованому тріо (Україна, Молдова, Грузія) та розвиток цієї ініціативи підтримують 56,6%, а участь України в форматі «квадрига» (Україна, Туреччина) та розвиток цієї ініціативи підтримують 55,6% населення (максимальна теоретична похибка не перевищує 3,1%.) [10].

Важливо також згадати про Альянс України, Великої Британії і Польщі (без назви), у межах якого держави реалізують одну з найбільш системних політик підтримки України у відсічі збройної агресії з боку росії (в економічному, військово-промисловому, політичному та інших сферах).

Цей союз був ініційований з боку України ще у жовтні 2021 року. Вже 17 лютого 2022 року (менш ніж за тиждень до початку повномасштабної збройної агресії проти України) було оголошено про започаткування трьохсторонньої співпраці, яка покликана реагувати на загрози європейській безпеці та посилювати економічну співпрацю.

Хоча назви цей регіональний альянс наразі не має, неофіційно про нього говорять як «Троїцький союз». У той же час це не заважає здійснювати потужну підтримку України з боку Великої Британії як через Польщу, так і спільно з нею, у сфері «оборони, безпеки та військового співробітництва». Більше того наразі йде мова про поглиблення цього неформального союзу в «дипломатичному та політичному» вимірі взаємодії.

Очевидно, що Польща [11] як держава - член Європейського Союзу та Велика Британія є одними із найбільших союзників України.

Велика Британія була одним із перших і найбільших постачальників летальної зброї України [12], а экс-прем'єр-міністр Борис Джонсон, за цей час прибув до України щонайменше двічі – 09 квітня 2022 року та 18 червня 2022 року. Перша зустріч супроводжувалась «легендарною» прогулянкою центральними вулицями міста Києва, менш ніж за 10 днів після звільнення українськими військовими від окупантів території усієї Київської області.

Також невдовзі, 13 квітня 2022 року, Президент Польщі Анджей Дуда спільно з Президентом Естонії Алар Каріс, Президентом Литви Гітанас Науседа та Президентом Латвії Егілс Левіт у травні 2022 року відвідали Україну з офіційним візитом. Окрім того, Президент Польщі Анджей Дуда був першим лідером європейської держави, який з моменту повномасштабного вторгнення в Україну виступив у Верховній Раді України. Це відбулось 22 травня 2022 року.

Як зазначають дослідники міжнародних відносин, Польща має амбіції відігравати лідерську роль у регіональній політиці, Британія має амбіції довести свою визначну роль на глобальному рівні. Україна потребує партнерів із відповідними амбіціями для перемоги над Росією. Діалог на рівні глав держав і урядів, на міністерському, парламентському рівнях – це той чинник, який може сприяти виробленню стратегії щодо майбутньої безпеки. [13]

Окремим аспектом міжнародної співпраці на субрегіональному рівні в межах європейського континенту є залучення України до роботи у форматі Тримор'я. І хоча Україна мала можливість стати повноправним членом цієї ініціативи у 2016 році, лише 20 червня 2022 року Україна розпочала процес інтеграції в Ініціативу трьох морів як партнера цього об'єднання.

І хоча Тримор'я в першу чергу є економічним інтеграційним форматом, а не геополітичним проектом [14], в окремих державах-членах існують тенденції до надання йому безпекового характеру у співпраці із США. А доступ до міжнародних інфраструктурних фондів є особливо актуальним для забезпечення стабільного фінансування політики післявоєнного відновлення, відбудови соціальної і гуманітарної інфраструктури України і може стати каталізатором економічного розвитку макрорегіонів Європейського континенту.

Держави-учасниці Тримор'я поділяють спільні цілі, серед яких: економічне зростання; посилення зацікавленості серед інвесторів; енергетична безпека; зменшення викидів вуглецю та досягнення вуглецевої нейтральності; розвиток цифрового зв'язку та зрештою захист геополітичних інтересів [15].

Відтак, одним із сценаріїв інтеграції України є її політична присутність в даній ініціативі, яка, серед іншого, може виражатись у посиленні комунікації з країнами-сусідами в регіоні для поширення впливу проєктів Тримор'я за межі країн членів ЄС, а також акценті на геополітичній унікальності України: як в питання безпеки, так і добросусідства в Європі. [16].

Також окремо можна виділити Стратегію ЄС для Дунайського регіону (EUSDR), яка є потужною міжрегіональною платформою для співпраці 14 країн Дунайського регіону, зокрема 9 країн-членів ЄС: Австрію, Болгарію, Чеська Республіку, Хорватію, окремі землі Німеччини, Угорщину, Словаць-

ку Республіку, Словенію та Румунію, а також 5 країн, які не входять до ЄС: Боснію та Герцеговину, Молдову, Чорногорію, Сербію, Україну (Одеська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області).

У 2021 році Україна стала першою країною, що не є членом ЄС, яка головує в Стратегії ЄС для Дунайського регіону у період з 1 листопада 2021 року по 31 жовтня 2022 року. Центральними пріоритетами свого головування в Дунайській стратегії Україна визначила «Сталий розвиток Дунайського регіону: декарбонізація та трансформація економіки» та «Розвиток людського капіталу та ринків праці» [17].

Окрім того варто згадати про регіональний формат «Бухарестська дев'ятка», який є взаємодоповнювальним до Ініціативи (всі члени «Дев'ятки» беруть участь у Тримор'ї) і використовується для просування інтересів безпеки Центральної та Східної Європи в рамках НАТО і співпраці ЄС–НАТО [18]. Наприклад 10 червня 2022 року лідери Бухарестської дев'ятки закликали росію змінити свою агресивну поведінку, вивести свої війська з міжнародно визнаної території України, визнати відповідальність за воєнні злочини та звірства та почати діяти у рамках міжнародного права [19].

І хоча Україна не є членом Бухарестської дев'ятки, в той час як саме події 2014–2015 року в нашій державі стали однією з ключових причин для утворення цього союзу, інтенсивна військова агресія та зміна конфігурації полюсів безпеки Європи після 24 лютого 2022 року відкриває для України нові перспективи участі в цьому безпековому альянсі, в тому числі як важливий крок на шляху до повноцінної інтеграції в НАТО.

Зрештою, систематична співпраця країн східного безпекового поясу НАТО у межах Бухарестської дев'ятки сприяє створенню союзних горизонтальних механізмів стримування з метою запобігання ескалації асиметричних конфліктів, а формат «Бухарест (Б) 9 +1» у зв'язку з перспективною приєднання України до цієї ініціативи посилить не лише міжнародний імідж України, але й позиції держав - членів на регіональному рівні та слугуватиме комплексним механізмом протидії російській загрози на континенті [20].

Наостанок варто згадати про Вишеградську четвірку, діяльність якої обумовлюється, з одного боку, спільним історичним минулим, географічною близькістю та активною взаємодією у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, з іншого, тотожністю зовнішньополітичного вибору, що полягає у спрямованості на вступ у європейські та євроатлантичні структури [21].

Перспективи участі України у цьому форматі міждержавної співпраці посилюють комплексність підходу до формування нової регіональної системи безпеки та захисту основоположних прав людини в Європі.

Більше того, економічна інтеграція з країнами Вишеградської четвірки розглядається як процес, що передбачатиме поступове поглиблення партнерства від зростання зв'язків і сприяння інтернаціоналізації господарського життя до утворення великих зон взаємовпливу як плацдарму для поступового вирішення завдань щодо набуття Україною членства у Європейському Союзі та відстоювання інтересів регіону у пан'європейському просторі [22].

Висновки. Зрештою політика України щодо посилення міжурядової співпраці на рівних рівнях та у межах різних міжнародних союзів, в тому числі на виконання Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженої у 2021, вже принесло значний результат.

Стійкість держави у відсічі збройній агресії російської федерації була забезпечена, в тому числі і за рахунок міжнародної підтримки, яка в перші дні була надана переважно державами-учасницями Люблінського трикутника, Асоційованого Тріо, Квадриги, Альянсу України, Великої Британії та Республіки Польщі (т. зв. Троїцького союзу).

Подальшими кроками України у посиленні значення та ролі зазначеної регіональної системи захисту прав людини у системі міжнародних відносин має стати поглиблення та інтенсифікація інтер-альянсної кооперації, коли держави-члени різних інституалізованих міжнародних організацій безпеки стануть єдиним механізмом та співпрацюватимуть у межах більш глобальної – конгломерації організацій.

Така конгломерація, в центрі якої виступатиме держава Україна, матиме змогу формувати власний порядок денний, де питання захисту основоположних прав людини та гарантії безпеки на Європейському континенті, будуть визначальними.

Однак можливість функціонування такого формату наднаціональної співпраці, потенціал та позиціонування України в її координуванні, політика інших держав, які також очевидно планують відігравати чільну роль в системі регіональної безпеки і співробітництва, як от наприклад Республіка Польща, або Туреччина, підлягають подальшому науковому пізнанню та експертній дискусії.

Список використаних джерел:

1. Студінський В.А. Люблінський трикутник у системі економічної безпеки Європи в контексті російсько-української війни 2014-2022 рр. Економічний вісник університету: наук. журн. 2022. № 53. С. 132–138. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-132-138>.
2. Турчин Я.Б., Івасечко О.Я., Юринець О.Б. Підвищення ефективності реалізації ініціативи Східного партнерства в Україні. Політичне життя: наук. журн. 2022. № 1 (2022) С. 145–152. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.17>.
3. Гавриленко Н., Бобровицький А., Замікула М., Парахонський Б., Ус І., Широкий Г., Яворська Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти: аналіт. доп. / заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ: НІСД. 59 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>.
4. Моїсєєва Т., Кудлай І., Воробйова Г. «Асоційоване тріо»: засади створення, завдання. Стажитності Лукомор'я: наук. журн. 2021. № 6. С. 93-99. URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.6.132>.
5. Чеботарьов Є.В. «Люблінський трикутник»: інституціональні передумови та економічний потенціал створення. Економічний вісник Донбасу: наук. журн. 2020. № 3 (61). С. 41–48. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3\(61\)-41-48](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3(61)-41-48).
6. Майсєєва Т.М., Кудлай І.В. «Асоційоване тріо»: Оцінки, проблеми та перспективи. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2022. № 33 (72). С. 149–156. URL: http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/22.pdf.
7. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», введено в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.
8. Українська призма: Зовнішня політика 2021. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики “Українська призма”». Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ. 2022. 328 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/19293.pdf>.
9. Українсько-турецька «квадрига»: взаємодія Києва та Анкари перед загрозою Москви. Радіо Свобода. 04 лютого 2022 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinsko-turetska-kvadryha-moskva/31686318.html>.
10. Дипломатія–2022: Зовнішньополітичні очікування українського суспільства: результати опитування, здійсненого на замовлення. Центр «Нова Європа». 2022. С. 30. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Diplomatia2022_ukr_web.pdf.
11. Мартинюк В. Що спонукає Польщу до підтримки України? Український незалежний центр політичних досліджень. 10 липня 2015 року. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/publikatsii/research-updates/scho-sponuka-polschu-do-p-dtrimki-ukra-ni>.
12. Бініон Б. Британська підтримка: у відповідь на «левиний рик». Український тиждень. 13 квітня 2022 року. URL: <https://tyzhden.ua/brytanska-pidtrymka-u-vidpovid-na-levynyj-ryk/>.
13. Гетьманчук А., Солодкий С. Перспективні напрямки розвитку тристоронньої співпраці у форматі Україна – Велика Британія - Польща з урахуванням національних інтересів і затверджених зовнішньополітичних пріоритетів України. Центр «Нова Європа. 2022. С. 16. URL: https://analytics.intsecurity.org/ua-uk-pl-trilateral-cooperation/#_ftn29.
14. Чому Україна є цікавою для Тримор'я? Центр «Нова Європа». 2020 рік. URL: http://neweurope.org.ua/wpcontent/uploads/2020/10/NEW_ThreeSeas_ukr1.pdf
15. Тримор'я – Дорожня карта для України. Український інститут міжнародної політики. 2021. С. 161. URL: <http://www.uipr.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Триморья-дорожня-карта-для-України.pdf>.
16. Корона Н.С. Тримор'я, як приклад геополітичного лідерства. Місце України в європейському просторі: геопросторові риси та європейська уніфікація: матеріали всеукраїнського семінару, присвяченого Дню Європи. 2021 (18 травня 2021 р.). Тернопіль: Вектор. 2021. С. 35–39. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24181>.
17. Програма головування України у Стратегії ЄС для Дунайського регіону. Міністерство розвитку громад та територій України. 2021. С. 9. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/programa-golovuvannya-ukrayiny-u-strategiyi-yes-dlya-dunajskogo-regionu.pdf>.
18. Левонюк Т. «Ініціатива трьох морів»: Проміжна ланка євроінтеграції для України. Центр «Нова Європа». 2018 рік. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Policy-Initsiatyva-troh-moriv_ukr-7-1-1-3.pdf.

19. Declaration of the heads of state Bucharest 9 meeting. The President of the Republic of Poland. 10 червня 2022 року. URL: <https://www.president.pl/news/declaration-of-the-heads-of-state-bucharest-9-meeting-,55290>.
20. Турчин Я., Івасечко О. Виклики для співпраці держав-учасниць формату Бухарестської дев'ятки в умовах еволюції безпекових загроз на східних кордонах НАТО. Гуманітарні візії. Політичні науки: наук. журнал. 2022. № 1 (8). С. 7–12. URL: <https://doi.org/10.23939/shv2022.01.007>.
21. Чорна, Н. Країни Вишеградської групи та Україна: досвід та перспективи співробітництва. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2012. Вип. 1. С. 211–216. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9558/1/41_ChornaN.pdf.
22. Савельєв Є.В., Куриляк В.Є., Лизун М.В., Ліщинський І.О. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. Вісник економічної науки України. 2019. № 1 (36). С. 115–121. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/151649>.